

RECENZIJOS, KONFERENCIJŲ APŽVALGOS

Skaistė Ašmenavičiūtė. Linoraižinių darbų ciklas „23 psalmė“,
„IX. Ps 23, 5 <...> sklidina mano taurė!“,
linoraižinis, 2017, 35 × 44 cm

Kultūrinės laisvės šauklio biografinė apybraiža ir jos istoriografinis kontekstas

Juozas Brazauskas. Juozo Keliuočio drama, Vilnius: Margi raštai, 2017, 96 p.

Žymus XX a. Lietuvos kultūros veikėjas, publicistas, literatūros ir meno kritikas, redaktorius Juozas Keliuotis itin reikšmingai dalyvavo nepriklausomos Lietuvos kultūriniame gyvenime, visuomenės ugdymo procese. 1931–1940 metais būdamas kultūros žurnalo „Naujoji Romuva“ redaktorius, skatino diskusijas ir siekė telkti naujos kartos kūrėjus, literatus, dailininkus ir kitus menininkus, kurie, pasak jo, propagavo modernizmą.

J. Keliuočio organizuotame neformaliame „Naujosios Romuvos“ klube rinkosi ne tik dailininkai ir literatai, bendrauti pradėjo ir akademinė inteligentija, kai kurie pedagogai. J. Keliuotis įkūrė „Naujosios Romuvos bičiulių sąjungą“, kurios skyriai buvo organizuojami ne tik laikinojoje sostinėje, bet ir provincijos vietose, vis plačiau buvo skleidžiamos ir aptariamios kultūros, mokslo, švietimo naujovės ir tolesnės raidos problemos. Šios asmenybės biografija, jo kultūrinės veiklos indėlis į Lietuvos visuomenės istoriją dar nėra išsamiai atskleistas ir įvertintas, todėl pasirodančios naujos publikacijos apie jį yra itin laukiamos.

2017 metų rugsėjo 23 d. Rokiškio viešojoje bibliotekoje paminint Juozo Keliuočio 115-ąsias gimimo metines buvo pristatytas naujas istoriko ir pedagogo Juozo Brazauskos biografinis leidinys „Juozo Keliuočio drama“. Jo autorius jau yra parengęs ir išleidęs knygą apie dailininkę Marcę Katiliūtę, apybraižą apie 1921–1945 m. Panevėžyje

veikusių Meno kuopą ir nemažai kitų kultūros istorijos populiarinimo ir šviečiamojo pobūdžio leidinių¹.

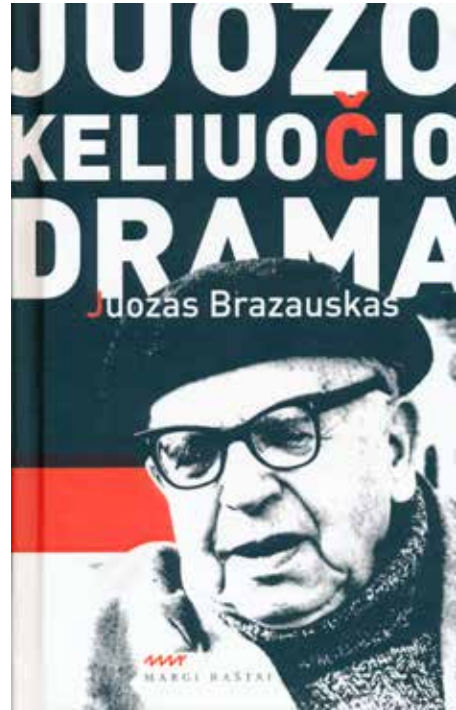
Naujosios biografinės apybraižos apimtis nėra itin didelė, sudaro apie šimtą puslapių, tačiau teksto turinys aprėpia svarbiausius J. Keliuočio gyvenimo tarpsnius ir esmines veiklos sritis. Apybraižos autorius remiasi svarbiais J. Keliuočio biografijos šaltiniais: skelbta jo atsiminimų knyga, žurnalistikos paskaitų rinkiniu², kai kuriais spaudoje jau viešintais egodokumentais, taip pat rankraščiniais tektais, kurie saugomi Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos rankraštyne bei kituose fonduose. Šalia to paminėtina, kad per pastaruosius nepriklausomos Lietuvos dešimtmečius kultūros periodikoje taip pat buvo paskelbta keletas istoriko Gintaro Eremino spaudai parengtų J. Keliuočio memuarinių ir kitų tekstų³, kurių nenurodo knygos autorius,

- 1 Brazauskas, Juozas. *Dailininkė Marcė Katiliūtė*, Kaunas: Žiemgalos leidykla, 2006; Brazauskas, Juozas. *Mažasis Lietuvos universitetas: Meno kuopai atminti*, Panevėžys: Amalkeros leidykla, 2017; Brazauskas, Juozas. *Išlieka tai, kas užrašyta*, Panevėžys: Amalkeros leidykla, 2012 ir kt.
- 2 Keliuotis, Juozas. *Mano autobiografija: atsiminimai*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2003; Keliuotis, Juozas. *Žurnalistikos paskaitos*, Kaunas: VDU, 2000.
- 3 Juozo Keliuočio laišakai, *Naujoji Romuva*, 1999, nr. 4 (529); Keliuotis, Juozas. Faustas Kirša, *Naujoji Romuva*, 2001, nr. 2 (535); Keliuotis, Juozas. Tumas Vaižgantas, *Naujoji Romuva*, 2002, nr. 3; Keliuotis, Juozas. Apie Vincą Mykolaitį-Putiną, *Krantai*, 2002, nr. 2, p. 56–71 ir kt.

bet jie galėję būti naudingi tarpukario kūrybinės inteligentijos ryšiams analizuoti ir įvertinti.

J. Keliuočio publicistinė kūryba knygoje nagrinėjama remiantis Viktorijos Daujotytės, Vytauto Kubiliaus, Arvydo Juozaičio ir kitų jo rašytinių palikimą analizavusių autorių straipsniais⁴, taip pat spaudoje skelbtais atsiminimais, laiškais. Apybraižoje panaudota 2002 m. Lietuvių literatūros ir tautosakos institute vykusios mokslinės konferencijos, skirtos Juozo Keliuočio gimimo 100 metų jubiliejui, medžiaga⁵. Šio renginio pranešimuose siekta įvertinti jo rašytinių palikimą, išryškinti asmenybės indėlį į Lietuvos kultūrą, atskleisti nepalauiamo intelektualo tragediją sovietinio režimo metais.

Knygos privalumu įvardintina tai, kad J. Brazauskas panaudojo ir bendresnio pobūdžio informatyvią istoriko Dangiro Mačiulio monografiją, kurioje Lietuvos valstybės kultūros politikos 1927–1940 m. kontekste išskirtinai analizuojama „Naujosios Romuvos“ leidėjų ir telkiamų autorių kultūros plėtojimo vizija, politinė jų veiklos aplinka⁶. Vertėtų pastebėti, kad siekiant išsamiau įvertinti tarpukario Lietuvos žurnalistikos tendencijas, šalia kitų darbų, galėjęs būti naudingas ir Andriaus Vaišnio

leidinys, jame yra apibūdinti esminiai Lietuvos valdžios ir spaudos santykių, teisinio, politinio spaudos reguliavimo aspektai⁷.

Čia recenzuojamoje biografinėje apybraižoje J. Keliuočio kūrybinės raiškos pradžia yra siejama su jo dalyvavimu nepriklausomos Lietuvos katalikiško jaunimo „Pavasario“ sąjungoje, žurnalo „Pavasaris“ redagavimu, taip pat ir su tuo, kad vėliau po studijų Sorbonos universitete jis trumpai dirbo dienraščio „Rytas“ redakcijoje, vadovavo jo meno ir literatūros skyriui, o 1930 m. rengė literatūros almanachą „Granitas“.

Pagrįstai knygoje yra akcentuojama kultūros žurnalo „Naujoji Romuva“ leidyba

4 Daujotytė, Viktorija. Šalia triukšmaujančių. J. Keliuočio estetikos punktyrai, *Naujoji Romuva*, 1995, nr. 5; Kubilius, Vytautas. Kito pasaulio esu žmogus. *Meno traizmas*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1997; Juozaitis, Arvydas. Juozas Keliuočius–kultūros žvakė epochų vėjuje, *Naujoji Romuva*, 2014, nr. 3.

5 *Juozas Keliuočius ir literatūros dinamikos problemos*, Vilnius: LKTI, 2003.

6 Mačiulis, Dangiras. *Valstybės kultūros politika Lietuvoje 1927–1940 metais*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2005.

7 Vaišnys, Andrius. *Spauda ir valstybė 1918–1940*, Vilnius: UAB Biznio mašinų kompanija, 1999.

1931–1940 m., pabrėžiama redakcijos aplinkoje J. Keliuočio telkiamo intelektualų sąjūdžio svarba. Knygoje pateikti istorijos duomenys byloja, kad čia veikianti kūrybinė kultūros inteligentija, menininkai formavo savąją tautinės kultūros viziją ir orientavosi į plačią lietuvių visuomenę, siekė skatinti jos kultūrinį ugdymą. Tačiau nėra aiškiai argumentuotas knygos autoriaus teiginys apie tai, kad „Juozas Keliuotis visą gyvenimą liko laisvu žmogumi, nuolat ieškojo naujos tiesos ir naujo grožio“⁸, nors bendras viso gyvenimo ir veiklos kontekstas tai patvirtina.

J. Keliuočio kultūrinės veiklos plėtojimo siekiai iš dalies sietini su leidinyje nevisiškai atskleistu jo visuomeninės veiklos formalizavimo klausimu, nurodoma, kad „1931 m. sausio 17 d. J. Keliuotis su bendraminčiais apsilankė pas notarą ir įregistravo „Naujosios Romuvos“ draugiją“⁹. Bet verta paminėti, kad pats J. Keliuotis savo atsiminimų apie Justiną Vienožinskį rankraštyje nurodo ir tai, kad redakcijoje telkiamas inteligentų klubas visada siekė išlaikyti veikimo laisvę. „Į jo reguliariai rengiamas sueigas galėjo atvykti ir vyresnieji dailininkai, ir rašytojai, ir teatralai, ir šiaip visuomenės atstovai. Klubas neturėjo jokio biurokratinio aparato – nei įstaigos, nei rašytinio statuto, nei valdybos. Niekada niekur jis nebuvo įregistruotas, todėl niekada nebuvo prašoma iš valdžios leidimo jam susirinkti, todėl į jį ir negalėjo atsilankyti policijos atstovai, tada paprastai kontroliavę visus viešus susirinkimus“¹⁰, – rašė jis.

8 Brazauskas, Juozas. *Juozo Keliuočio drama*, Vilnius: Margi raštai, 2017, p. 49.

9 Brazauskas, Juozas. *Juozo Keliuočio drama*, Vilnius: Margi raštai, 2017, p. 49–50.

10 Keliuotis, Juozas. *Justinas Vienožinskis ir jo epocha*, Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, F31-50, l. 68.

Pagal Pirmosios Lietuvos Respublikos teisinius reikalavimus visos steigiamos visuomeninės organizacijos pirmiausia turėjusios būti įregistruotos savo apskrities administracijos registre, o XX a. ketvirtojo dešimtmečio antroje pusėje organizacijas nurodyta perregistruoti pagal labiau sugriežtintus reikalavimus, organizacijų registravimą tiesiogiai kontroliavo Vidaus reikalų ministerija. Todėl kyla klausimų dėl „Naujosios Romuvos“ bendruomenės steigiamos draugijos, o vėliau ir sąjungos įteisinimo bei veiklos formalizavimo lygmens.

Biografinėje knygoje lakoniškai, bet argumentuotai įvertintas diskusinės ir tolerantiškos kūrybinės atmosferos formavimas „Naujosios Romuvos“ aplinkoje, nurodant, kad J. Keliuotis subūrė gana prieštarigus autorius, žurnalo bendradarbius, kurie tarpusavyje buvo pasiryžę aštriai polemizuoti, ieškojo intelektualaus bendravimo ir su politine vadovybe¹¹. Pritartina autoriui, kad šioje aplinkoje buvo ugdomos ne tik tolerancijos pozicijos, bet ir kultūros modernizavimo principai, jų sampratų ir veikimo galimybių įvairovė. Iš tiesų, jau klubo organizavimo pradžią J. Keliuotis savo atsiminimuose siejo su formuojama kūrybine bendruomene, kurioje būtų „keliamos ir brandinamos naujos meno idėjos, kur būtų numatomos konkrečios veikimo priemonės joms įgyvendinti“¹².

Vytautas Kavolis yra pažymėjęs, kad „per visą XX amžių Lietuvoje ilgai neišsilaikydavo nepriklausomų žmonių sąjūdžiai, visi bandymai greitai sužlugdavo, žmonės

11 Brazauskas, Juozas. *Juozo Keliuočio drama*, Vilnius: Margi raštai, 2017, p. 51.

12 Keliuotis, Juozas. *Justinas Vienožinskis ir jo epocha*, Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, F31-50, l. 67.

arba išsiblaškydavo, arba burdavosi į ryškius ideologiškai profiliuotus ansamblius¹³. Tačiau kyla klausimas, ar J. Keliuočio kultūrinės organizacinės veiklos pavyzdį galime priskirti kuriam nors „ideologiškai profiliuotam ansambliui“? Pastaraisiais metais skelbti istoriniai duomenys liudija, kad per visą raiškos visuomenėje dešimtmetį „Naujosios Romuvos“ aplinkoje bendradarbiavo skirtingų ideologinių pozicijų intelektualai, buvo siekiama aktualizuoti svarbiausias lietuvių kultūros vertybes ir išsaugoti idėjinės raiškos laisvę. Romuviėčių Lietuvos valstybės pagrindų tvirtinimo proceso suvokimas biografinėje knygoje yra nuosekliai siejamas su J. Keliuočio tautinės kultūros plėtojimo samprata, kultūriniu visuomenės ugdymu, visuomenės telkimu.

Knygos autorius atskleidė esmines „Naujosios Romuvos“ publicistikos tendencijas, apibūdinti esminiai leidėjų siekiami idealai, propaguojamos naujos žurnalistikos modernizavimo formos. Nagrinėjamos J. Keliuočio publicistikoje aktualizuotos svetimų kultūrų įtakų Lietuvos visuomenei įvertinimo pozicijos, kurios liudija apie siekius išsaugoti ir puoselėti lietuviškosios kultūros originalumą, laisvę ir nepriklausomybę nuo svetimų įtakų, o taip pat teisę dalyvauti pasaulinės kultūros sklaidos procesuose. Pritartina leidinio autoriaus teiginiui, kad „lietuviškoji tautinio genijaus“ nuostata neturėjo nieko bendro nei su šovinistiniu nacionalizmu, nei su miesčionišku kosmopolitizmu¹⁴.

Pažymėtina, kad tarpukario Lietuvoje buvo aktuali sociokultūrinė visuomenės

ugdymo funkcija, kuri sietina su visuomenės telkimu, pilietiškumo bei kolektyvinio kultūrinio tapatumo ugdymu, visuomenės švietimu, vertybių ir paveldo puoselėjimu. Per tarpukario metus išugdyta nepriklausomos Lietuvos akademinė inteligentija suvokė kultūrinio tapatumo elementų: lietuvių kalbos, etninių tradicijų, istorinės atminties išsaugojimo visuomenėje svarbą. Dėl idėjinių ir politinių inteligentijos grupių nuostatų skirtumų socialumas įgavo tiek oficialių, tautos kultūros ideologijos ir politikos skatinamų, tiek ir tam tikrų neformalių inteligentijos ryšių apraiškų, o J. Keliuotis siekė konsoliduoti skirtingų pažiūrų inteligentiją.

1935 metais romuviėčiai Vytauto Didžiojo universiteto rūmuose organizavo Lietuvos kultūros kongresą. Šiame renginyje dalyvavo šalies literatūros, meno kūrėjai, muziejininkai, mokslininkai. Jie svarstė kultūros plėtojimo, taip pat istorinio paveldo puoselėjimo aktualijas. Kultūrinio sąjūdžio veiklos organizavimas iš dalies knygoje siejamas su šiuo Lietuvos kultūros kongresu, tačiau jo programos turinys ir dalyvių pozicijos nėra išsamiau aptarti.

Biografiniame leidinyje rašoma apie J. Keliuočio bendradarbiavimą su universitetu, dalyvavimą žurnalistikos studijose. Vertėtų paminėti, kad jo bendradarbiavimas su akademinė bendruomene buvo itin svarbus ne tik kultūrinio sąjūdžio intelektualų diskusinei aplinkai formuoti, bet ir platesnės visuomenės kultūriniam tapatumui ugdyti.

Pažymėtina, kad Kauno profesūra aktyviai reikėsi romuviėčių renginiuose, publicistikoje, pavyzdžiui, daug dėmesio buvo teikiama istorijos žinių propagavimui ir

13 Kavolis, Vytautas. *Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje*, Vilnius: Apostrofa, 2016, p. 152.

14 Brazauskas, Juozas. *Juozo Keliuočio drama*, Vilnius: Margi raštai, 2017, p. 59.

istorinės savimonės ugdymui. Šviečiamojo turinio tekstus periodinėje spaudoje publikavo ne tik profesionalūs istorikai Augustinas Janulaitis, Zenonas Ivinskis, bet ir kitų sričių mokslininkai Steponas Kolupaila, Vincas Čepinskis, Petras Leonas ir kt. Spaudoje pradėta rašyti visuomenei ir apie Lietuvos istorijos tyrimų, istorijos vertinimų problemas, svarbiausias temas, kurios reikšmingos istorinei savimonei formuoti. Štai Z. Ivinskis „Naujojoje Romuvoje“ paskelbė straipsnį, kuriame nagrinėjo politinių ir ekonominių santykių su istoriniais kaimynais, kultūrinių ryšių raidos ir sąveikų vertinimo klausimus¹⁵.

Knygos baigiamojoje dalyje esminis dėmesys skirtas J. Keliuočio likimui sovietmečio metais, nuosekliai pateikti faktiniai duomenys byloja apie šio intelektualo tardymus, tremties sunkumus, jo nepalaužiamas pilietines pozicijas, pagrįstai akcentuojama jo išsaugota laisvo žmogaus savimonė.

Kaip jau minėta šios recenzijos pradžioje, J. Brazausko parengta biografinė apybraiža pirmiausia pristatyta Rokiškio viešojoje bibliotekoje, kurioje buvo organizuota konferencija J. Keliuočio kultūrinei veiklai ir jo rašytiniam palikimui aptarti, veikė stendinė J. Keliuočio asmeninės bibliotekos knygų paroda. Renginį organizavo Rokiškyje veikiantis Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo studijų centras¹⁶.

Ši nevyriausybė organizacija, įkurta

2004 metais, vykdo įvairiapusę kultūrinę veiklą ir įgyvendina socialiai aktualius leidybos projektus bei kviečia į renginius: organizuoja knygų pristatymus, kraštotyros konferencijas, parodas, susitikimus su žymiais krašto kultūros, meno, etnologijos bei kitų sričių žmonėmis, leidžia Rokiškio krašto kultūros žurnalą „Prie Nemunėlio“, inicijuoja ir iš dalies finansuoja kasmetinę Juozo Keliuočio vardo premiją. Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo studijų centro pastangomis vyksta kultūros paveldo išsaugojimui skirti renginiai, edukacinės programos, leidyba, kuriose dalyvauja įvairių Lietuvos regionų kultūros ir meno kūrėjai, kraštiečiai, pedagogai, mokslininkai.

J. Keliuočiui skirtos biografinės knygos pristatymas vyko šios iškilios asmenybės vertybių ir palikimo įprasminimo, šviečiamosios reikšmės aktualizavimo aplinkoje. Iš J. Keliuočio ir jo telkiamos tarpukario Lietuvos kūrybinės ir akademinės inteligentijos veiklos galime pasimokyti kultūros vertybių šviečiamosios prasmės suvokimo. Tai neabejotinai vienijo skirtingų ideologinių nuostatų mokslininkus bendrai viešosios sklaidos veiklai. Kultūros renginiuose, publicistikoje viešinamos istorinės atminties, lietuvių kultūros puoselėjimo sampratos buvo perduodamos vėlesnėms kartoms, jos tapo istorinio tęstinumo svarbos suvokimo pagrindu.

ROMUALDAS JUZEFOVIČIUS

15 Ivinskis, Z. Lietuvos istorijos problemos. *Naujoji Romuva*, 1935, nr. 12–13, p. 22–36.

16 Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo studijų centras. www.keliuociucentras.rvb.lt